

Nr 32

Utlåtande i anledning av väckta motioner om viss ändring av bestämmelserna i arbetarskyddslagen om nattvila.

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 18 i första kammaren av herr *Svärd* samt nr 26 i andra kammaren av herrar *Darlin* och *Lothigius*.

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts,

»A) att riksdagen måtte besluta sådan ändring av arbetarskyddslagen den 3 januari 1949 att avvikelse från bestämmelserna om nattvila må kunna få ske med hänsyn till ekonomiska faktorer samt då det ekonomiska läget gör en sådan avvikelse angelägen,

B) att vederbörande utskott måtte utarbeta härför erforderliga författningsändringar.»

Beträffande de skäl motionärerna åberopat för sin hemställan får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till motionen II: 26.

Över motionerna har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande från arbetarskyddsstyrelsen, varjämte på utskottets begäran yttranden avgivits av Landsorganisationen i Sverige och Svenska arbetsgivareföreningen. Redogörelse för yttrandena lämnas i det följande.

Gällande bestämmelser

Bestämmelser angående ledighet för nattvila är intagna i *arbetarskyddslagen den 3 januari 1949*. Lagen innehåller dels allmänna bestämmelser i 19 och 20 §§, dels särskilda bestämmelser för minderåriga i 33 § och dels särskilda bestämmelser för kvinnor i 36 och 37 §§. Motionerna tar sikte endast på de allmänna bestämmelserna, varför de särskilda bestämmelserna icke kommer att här behandlas.

I 19 § föreskrives att arbetstagare skall åtnjuta erforderlig ledighet för nattvila. I denna ledighet skall ingå tiden mellan klockan 23 och klockan 5. Till denna huvudregel fogas vissa praktiskt betydelsefulla undantagsbestämmelser, enligt vilka nattarbete får ske, i vissa fall utan dispens och i vissa fall efter dispens av arbetarskyddsstyrelsen. Utan dispens må sålunda enligt 19 § avvikelse ske från huvudregeln, där visst arbete med hänsyn till sin

Bihang till riksdagens protokoll 1960. 9 saml. 2 avd. Nr 32

natur, allmänhetens behov eller annan särskild omständighet måste fortgå jämväl nattetid eller eljest bedrivas å tid före klockan 5 eller efter klockan 23. Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i driften eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må ock arbetstagare, i den mån det är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete å tid mellan klockan 23 och klockan 5. Vidare må arbetstagare i överordnad ställning användas till arbete å sådan tid, där så finnes påkallat. I 20 § stadgas om undantagen efter dispens. Enligt denna paragraf må arbetarskyddsstyrelsen, när särskilda skäl föranleda därtill, medgiva att arbetstagare användes till arbete å tid mellan klockan 23 och klockan 5 i vidare utsträckning än vad som följer av bestämmelserna i 19 §. Sådant undantag må ock av arbetarskyddsstyrelsen medgivas, då det av uttalande av arbetstagarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetstagare, som skulle beröras av undantaget, finner detsamma önskvärt, och ohälsa eller överansträngning ej skäligen kan befaras uppkomma därigenom. — Överträdelse av arbetarskyddslagens föreskrifter om nattvila är icke direkt straffbelagd. Enligt 54 § i lagen har emellertid arbetarskyddsstyrelsen befogenhet att om en arbetsgivare åsidosätter nattarbetsbestämmelserna meddela honom nödiga föreskrifter till tryggande av att bestämmelserna iakttages. Följer ej arbetsgivaren de föreskrifter, arbetarskyddsstyrelsen i enlighet härmed meddelat, utsätter han sig för straffansvar. Straffet är dagsböter eller där omständigheterna är synnerligen försvårande fängelse i högst sex månader.

Historik

År 1931 infördes i 1912 års lag om arbetarskydd allmänna bestämmelser om ledighet för nattvila. Enligt dessa borde arbetarna, där ej arbetets natur, allmänhetens behov eller annan omständighet skäligen kunde anses kräva avvikelse, beredas erforderlig ledighet för nattvila. Vid tillkomsten av detta stadgande uttalade sig såväl föredragande *departementschefen* som *riksdagen* för en mjuk tillämpning av detsamma, med påföljd att stadgandet i realiteten gav ringa möjlighet till ingripande mot förekomsten av nattarbete.

Med hänsyn till de olägenheter, som nattarbete ansågs medföra, föreslog 1938 års *arbetarskyddskommitté* skärpta regler beträffande beredande av nattvila. De föreslagna reglerna överensstämde i allt väsentligt med nu gällande bestämmelser i detta avseende. Rörande den närmare innebörden av det generella undantaget i 19 § för arbete, som på grund av sin natur måste bedrivas jämväl nattetid, anförde kommittén bl. a.:

Till arbete, som på grund av sin natur måste bedrivas jämväl nattetid, anser kommittén böra hänföras sådant arbete, som till följd av arbetspro-

cessens tekniska natur måste försiggå kontinuerligt, exempelvis på grund av ugnsdrift eller kemiska processer. — — — Emellertid bör vid bedömandet av frågan, huruvida ett arbete är av sådan natur, att det måste försiggå nattetid, en begränsning till arbetsprocessens tekniska natur ej vara enbart bestämmande. Stundom kan det vara tekniskt möjligt att avbryta ett arbete varje natt, men detta kan vara förenat med sådana konsekvenser ur teknisk-ekonomisk eller driftsekonisk synpunkt, att det icke bör ifrågakomma. Det kan sålunda förekomma, att arbete måste bedrivas nattetid, även om arbetsprocessens natur icke med nödvändighet så påkallar.

Till motivering av regeln i 20 § att arbetarskyddsstyrelsen ägde, då särskilda skäl föranledde därtill, medgiva dispens från nattarbetsbestämmelserna framhöll kommittén:

Det gäller exempelvis att tillgodose ett sådant allmänt intresse som försvar och folkförsörjning. Likaså kan det vara nödvändigt att bedriva nattarbete för att undvika olägenheter av teknisk, ekonomisk eller social natur. Sålunda kan det exempelvis föreligga starkt behov av att utnyttja en dyrbar produktionsapparat eller att eljest på ett rationellt sätt tillgodogöra sig förefintliga resurser. Kommittén anser att även i dylika fall möjlighet bör finnas att meddela undantag från det i lagförslaget upptagna nattarbetsförbudet. — — — Det är givet, att ett förbud mot nattarbete i enlighet med bestämmelsen i 19 § kan medföra stora olägenheter i nu angivna avseenden. Sålunda kan ett förbud mot nattarbete — särskilt med hänsyn till förhandenvaron av utländsk konkurrens — medföra, att en viss tillverkning, som kan vara för landet betydelsefull, icke kan bedrivas. Vidare kan en övergång från tre- till tvåskiftsarbete medföra arbetslöshet bland de vid företaget anställda. — — — Det förutsättes emellertid, att dispens meddelas endast i de fall, då särskilda skäl därtill föreligga. Vid avgörandet av dylika dispensärenden bör hänsyn tagas till huruvida förutsättningar finnas för framtida omläggning av arbetet, så att detta ej behöver försiggå nattetid.

I *propositionen nr 298 till 1948 års riksdag*, i vilken de nu gällande bestämmelserna föreslogs, yttrade föredragande *departementschefen* beträffande det generella undantaget i 19 § för arbete, som på grund av sin natur måste bedrivas jämväl nattetid, följande:

I detta sammanhang vill jag beröra ett tolkningsspörsmål av mera principiell innebörd, nämligen frågan huruvida enbart driftsekoniska skäl kunna motivera att en verksamhet hänföres till sådant arbete som måste fortgå jämväl nattetid. En dylik tolkning överensstämmer icke med min uppfattning. För att driftsekoniska skäl skola kunna motivera ett avsteg från nattarbetsförbudet böra de sammanhänga med arbetsprocessens tekniska natur, exempelvis på det sätt att igångsättningsprocessen kräver så lång tid, att det icke skulle vara ekonomiskt möjligt att driva verksamheten i fråga, om driften skulle avbrytas varje natt. Undantagsbestämmelsen bör sålunda icke anses omfatta fall, där på grund av att den maskinella utrustningen är mycket dyrbar treskiftsarbete utgör en förutsättning för att verksamheten skall bli lönande. I dylikt fall kan däremot möjligen dispens ifrågakomma efter prövning av de föreliggande omständigheterna.

Rörande de föreslagna dispensreglerna i 20 § yttrade departementschefen:

I sak har jag icke något att erinra mot vad kommittén föreslagit i fråga om förutsättningarna för dispens från det principiella nattarbetsförbudet. — — — Kommitténs i motiveringen gjorda uttalanden rörande innebörden av dessa bestämmelser har i yttrandena icke mött några invändningar och jag kan i huvudsak ansluta mig till vad kommittén anfört. Brådskande leveranser synas dock ingalunda alltid böra utgöra tillräckligt skäl för dispens. En företagare, som åtagit sig så stora leveranser, att han på förhand bort inse att dessa icke skulle kunna fullgöras utan tillgripande av nattarbete, bör i allmänhet icke kunna påräkna dispens, såframt icke sådan kan anses motiverad av andra skäl. Eljest skulle nattarbetsförbudet lätt kunna göras illusoriskt.

I anledning av propositionen väcktes i riksdagen bl. a. *motionerna I: 438 och II: 621* med yrkande om sådan utvidgning av de generella undantagsbestämmelserna i 19 § att avvikelser från huvudregeln om nattvila skulle få ske även då så erfordrades för att under ekonomisk kris främja landets export, ävensom då av betydande driftsekonomska skäl visst arbete borde äga rum nattetid. Motionerna innehöll därjämte ett andrahandsyrkande av innehåll som framgår i det följande.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande, nr 62, yttrade *andra lagutskottet* bl. a.:

Såsom tidigare anförts anser utskottet det nödvändigt att lagens föreskrifter om nattvila utformas så, att de medgiva tillräckligt hänsynstagande till den rådande ekonomiska situationen. Enligt utskottets mening uppfylla de i propositionen föreslagna bestämmelserna detta krav. Såsom departementschefen framhållit torde sålunda det mesta av det nattarbete, som f. n. bedrivs, omfattas av det föreslagna generella undantagsstadgandet från nattarbetsförbudet. Vidare ger förslaget arbetarskyddsstyrelsen en allmän befogenhet att dispensera från förbudet. Skulle arbetarskyddsstyrelsen vägra dispens, föreligger enligt förslaget möjlighet att genom besvär underställa frågan Kungl. Maj:ts prövning. Enligt utskottets mening kan det icke vara lämpligt att, såsom ifrågasatts i *motionerna I: 438 och II: 621*, utvidga det generella undantagsstadgandet att omfatta även sådana fall, där nattarbete erfordras för att under ekonomisk kris främja landets export. Bedömandet härav synes icke böra i första hand överlämnas till den enskilde arbetsgivaren. Dispensregeln erbjuder tillräcklig möjlighet att beakta dylika fall. — — —

Utskottet kan icke dela den i *motionerna I: 438 och II: 621* uttalade meningen, att avvikelser från nattarbetsförbudet skulle få ske utan dispens, då betydande driftsekonomska skäl talade därför. Därigenom skulle nämligen risk föreligga att huvudsyftet med de i propositionen föreslagna bestämmelserna angående nattarbetet — att inskränka sådant nattarbete som uteslutande bedrivs av ekonomiska skäl — i viss mån komme att förfelas. Icke heller kan utskottet biträda det i dessa motioner framställda andrahandsyrkandet, att från riksdagens sida till lagtexten måtte fogas en kommentar av innehåll att dispens skall givas då viktiga driftsekonomska skäl tala därför. En företagares enskilda intresse av att bedriva nattarbete utgör enligt

utskottets mening icke i och för sig tillräckligt motiv för att tillåta nattarbete, hur betydande detta intresse än skulle vara. För att dispens skall kunna givas synes det böra krävas, att därutöver föreligga andra omständigheter, som kunna göra nattarbete försvarligt. Dispensprövningen bör sålunda innefatta en allsidig avvägning av omständigheterna i det särskilda fallet.

Vid 1957 års riksdag väcktes *motioner*, i vilka hemställdes att de särskilda bestämmelserna i arbetarskyddslagen om ledighet för nattvila för kvinnor skulle utgå.

Andra lagutskottet avstyrkte i sitt av riksdagen godkända utlåtande, nr 37, motionerna. I utlåtandet anfördes bl. a.:

Utskottet vill till en början framhålla, att nattarbete i allmänhet måste anses förenat med åtskilliga olägenheter för den enskilde arbetstagaren. Här må endast nämnas omställningssvårigheter samt problem i vad rör anpassning till familje- och samhällslivet. Det måste därför betraktas som ett arbetarskyddsintresse av vikt, att förekomsten av nattarbete begränsas till vad som är nödvändigt med hänsyn till vad allmänhetens behov och samhällets ekonomi kräver.

Motionerna

Motionärerna framhåller, att dispens från arbetarskyddslagens bestämmelser om ledighet för nattvila synes medgivas av i första hand tekniska skäl. De fortsätter:

Utan att ifrågasätta behovet av en skyddslagstiftning i berörda avseende finner vi en utvidgad rätt att bedriva nattarbete påkallad. Sålunda bör förutom tekniska skäl även ekonomiska faktorer kunna åberopas för erhållande av rätt till avvikelse. Vårt näringslivs konkurrensläge gentemot utländska medtävlare är så pressat på grund av bl. a. vårt höga kostnadsläge att ett effektivare utnyttjande av det i näringslivet nedlagda kapitalet är angeläget. Genom en ökad användning av skiftarbete synes oss detta pressade konkurrensläge kunna förbättras, speciellt som därigenom produktionen kan ökas och standardhöjningen fortsätta utan att nya stora krav ställs på tillskott av kapital. Kreditmarknaden måste också anses vara så ansträngd genom samhälleligt ianspråktagande av kapital att stora svårigheter föreligger för näringslivet att erhålla kapital även till nödvändiga ny- och reinvesteringar.

Motionärerna anför vidare, att det stora försprång i fråga om industriproduktionen som Sverige hade vid andra världskrigets slut, praktiskt taget inhämtats; produktionsökningen sedan 1938 är nu i stort sett lika för hela Västeuropa, medan USA har ett långt försprång. Enligt motionärerna tyder också tendenserna i industriinvesteringarna på att utlandet är på väg att definitivt ta ledningen. För en övergång till treskiftarbete förutsätter motionärerna att avtal härom träffas mellan arbetsmarknadens parter.

Remissyttrandena

Arbetskyddsstyrelsen framhåller att det stora antalet dispenser från huvudregeln om nattvila beviljas efter tillstyrkande av arbetstagarna själva, deras lokalorganisation eller fackförbund. I sådana fall har styrelsen ansett sig sakna anledning att närmare ingå på de skäl som ligger bakom framställningen om dispens. Dessa kan vara av rent företagsekonomisk art. I den mån överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter kan träffas om nattarbete, kan således redan med nu gällande bestämmelser dispens erhållas på grund av ekonomiska faktorer. Därest vederbörande arbetstagarorganisation avstyrker bifall till en framställning om nattarbete, anser sig styrelsen för närvarande icke kunna meddela dispens på enbart ekonomiska skäl. Med hänsyn till den alltmer hårdnande konkurrensen synes det emellertid styrelsen vara av allmänt intresse att dispensmöjligheterna vidgas något. För att nå detta syfte torde det enligt styrelsens mening icke vara nödvändigt med en lagändring utan tillräckligt att statsmakterna i någon form uttalar, att även rent företagsekonomiska skäl kan vara motiv för nattarbete.

Landsorganisationen framhåller, sedan den redogjort för tillkomsten av arbetskyddslagens bestämmelser, i likhet med arbetskyddsstyrelsen, att i det långt övervägande antalet fall, där dispens meddelas, detta sker på tillstyrkan av arbetstagarparten, under vilka omständigheter styrelsen saknar anledning att ingå på frågan huruvida särskilda skäl för dispens föreligger. Landsorganisationen fortsätter:

Med hänsyn till de här återgivna uttalandena i arbetskyddslagens förarbeten och till dispenspraxis — ävensom till möjligheten att hos Kungl. Maj:t överklaga beslut varigenom dispensansökan ogillats — skulle det visserligen kunna ifrågasättas, om icke redan gällande lagstiftning medger ett tillräckligt tillgodoseende av näringslivets legitima intressen i de avseenden som berörs i motionerna. Emellertid råder härutinnan delade meningar, en omständighet som föranlett parterna i den nyligen träffade centrala avtalsuppgörelsen att enas om att hos arbetskyddsstyrelsen hemställa om en överläggning mellan styrelsen och företrädare för arbetsmarknadens huvudorganisationer om arbetskyddslagens bestämmelser om nattarbete. Möjligen kan vid en sådan överläggning enighet vinnas om sådan tolkning av lagen att motionernas principiella syfte kan tillgodoses utan lagändring.

Landsorganisationen förmenar, att resultatet av den ifrågasatta överläggningen bör avvaktas, innan motionerna bör föranleda någon åtgärd.

Svenska arbetsgivareföreningen förklarar sig kraftigt tillstyrka motionernas syfte. Föreningen anför:

Den fortgående utvecklingen mot allt högre produktionskostnader inom svensk industri liksom den i framtiden än mer än nu kännbara internationella konkurrensen för ett flertal industrigrenar gör det oundgängligen nödvändigt för industrin att utnyttja alla möjligheter till rationaliseringar.

Bland annat är det av vikt att i de företag, som har behov därav, skiftarbete kan bedrivas i ökad omfattning. Detta möjliggör ett intensivare utnyttjande av det inom företagen i form av dyrbar maskinutrustning och dylikt nedlagda kapitalet, något som bidrager till att sänka produktkostnaderna. Ofta kan en kapitalinvestering ekonomiskt sett blott vara meningsfull, om arbetet efter investeringens genomförande med säkerhet kan bedrivas i tre skift. — — —

Föreningen vill i detta sammanhang framhålla, att samtidigt som utvecklingen sedan tillkomsten av 1949 års arbetarskyddslag för industrins del framvingat behov av nattarbete i ökad omfattning den också gjort det möjligt för de anställda att utan större vådor deltaga i nattarbete; sålunda har en väsentlig arbetstidsförkortning för berörda kategorier förevarit och den allmänna standardhöjningen har medfört större tillgång till bl. a. bostäder, som är lämpade för skiftarbetare.

Enligt föreningens mening bör det emellertid övervägas huruvida motionernas syfte skall uppnås genom lagändring eller genom uttalande, som möjliggör för arbetarskyddsstyrelsen att ändra sin nuvarande praxis vid dispensgivning.

Utskottet

Enligt arbetarskyddslagen den 3 januari 1949 skall arbetstagare åtnjuta erforderlig ledighet för nattvila. I ledigheten skall ingå tiden mellan klockan 23 och klockan 5. Från denna regel göres i lagen vissa praktiskt betydelsefulla undantag. Sålunda får nattarbete förekomma bl. a. där arbetet med hänsyn till sin natur, allmänhetens behov eller annan särskild omständighet måste fortgå jämväl nattetid eller eljest bedrivas å tid före klockan 5 eller efter klockan 23. Vidare må arbetarskyddsstyrelsen, när särskilda skäl föranleder därtill, medgiva att arbetstagare användes till arbete under nämnda tid. Sådant undantag får av arbetarskyddsstyrelsen även medgivas, då det av uttalande av arbetstagarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetstagare, som skulle beröras av undantaget, finner detsamma önskvärt, och ohälsa eller överanstängning icke skäligen kan befaras uppkomma därigenom.

Arbetarskyddslagens dispensregler tillämpas av arbetarskyddsstyrelsen sålunda, att tillstånd till nattarbete medgives utan att styrelsen närmare ingår på de skäl som ligger bakom framställningen därom, därest densamma tillstyrkts från arbetstagarsidan. Skälen kan således vara av helt företagsekonomisk art. Skulle tillstyrkan från arbetstagarsidan saknas, meddelar styrelsen icke dispens på enbart ekonomiska skäl. Därutöver kräver nämligen styrelsen, att det föreligger andra omständigheter, som kan göra nattarbete försvarligt.

I föreliggande motioner hemställes, att riksdagen måtte besluta sådan ändring i arbetarskyddslagen att avvikelser från bestämmelserna om nattvila må kunna ske med hänsyn till ekonomiska faktorer samt då det ekonomiska

läget gör en sådan avvikelse angelägen. Motionärerna framhåller, att vårt näringslivs konkurrensläge gentemot utlandet är så pressat på grund av bl. a. vårt höga kostnadsläge, att ett effektivare utnyttjande av det i näringslivet nedlagda kapitalet är önskvärt. Genom en ökad användning av skiftarbete skulle produktionen kunna höjas och standardförbättringen fortsätta utan att nya stora krav ställas på tillskott av kapital.

Sedan arbetarskyddslagens tillkomst har utvecklingen på det industriella området gått mot en alltmer ökad mekanisering av tillverkningen. Denna utveckling har medfört en fördyring av produktionsapparaten, beroende dels på att den maskinella utrustningen i och för sig blivit mera kostnadskrävande i inköp och dels på att maskinparken med hänsyn till tekniska och andra skäl torde behöva förnyas i hastigare takt än tidigare. För att svensk industri skall kunna bestå i den alltmer hårdnande utländska konkurrensen förutsätter de stora kapitalinvesteringarna i viss mån ett effektivare utnyttjande av produktionsapparaten. Detta skulle kunna uppnås genom ökad användning av treskiftsarbete. För att ett gott utbyte skall erhållas genom treskiftsarbete fordras emellertid, att arbetstagarna är villiga att åtaga sig sådant arbete, vilket i allmänhet torde förutsätta att avtal därom träffas mellan arbetsmarknadens parter.

I årets centrala avtalsförhandlingar mellan nämnda parter tog arbetsgiversidan upp samma problem som aktualiserats i motionerna. Vid uppgörelsen den 18 mars enades parterna om att hos arbetarskyddsstyrelsen hemställa om en överläggning mellan styrelsen och företrädare för arbetsmarknadens huvudorganisationer angående arbetarskyddslagens bestämmelser om nattarbete. I avvaktan på resultatet av den sålunda ifrågasatta överläggningen bör enligt utskottets mening förevarande motioner icke föranleda något initiativ från riksdagens sida.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I: 18 och II: 26, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 3 maj 1960

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Strand, Nils Elowsson, Axel Svensson, Sunne, fru Carlqvist, herrar Åkesson, Thorsten Larsson och Ringaby;

från a n d r a kammaren: herrar Nilsson i Göteborg, Odhe*, fru Eken-dahl, herrar Lothigius*, Johansson i Södertälje, Gustavsson i Alvesta och Anderson i Sundsvall.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.